

Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar 77
Nordsvenska 26

Mellannorrland i centrum

Språkliga och historiska studier
tillägnade professor Eva Nyman

Redigerade av Lars-Erik Edlund & Elżbieta Strzelecka
under medverkan av Thorsten Andersson

Umeå 2017

Ingår i Kungl. Skytteanska Samfundet Handlingar som nr 77
och i Nordsvenska som nr 26

© 2017 Kungl. Skytteanska Samfundet, Institutionen för
språkstudier, Umeå universitet, och respektive författare

ISBN 978-91-86438-58-6

ISSN 0560-2416 (Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar)

ISSN 0282-7182 (Nordsvenska)

Omslagsbilden visar ett förgyllt spänne från mellersta vikingatiden,
funnet på Andersön (Jämtlands läns museum 28056).

Foto: Bengt Nordqvist, Jamtli, Östersund.

Design och layout: Ord & Co i Umeå AB

Tryck: Arkitektkopia, Umeå

Umeå 2017, Sverige

Örjan Torell

Litteraturläsaren på ordkonstens gräns

Om Lars Ahlins och Michail Bachtins inställning till *literary transfer*

Litteratur görs av språk. Litteraturvetare och språkvetare är alltså av naturen nära kollegor. Under den lyckliga tid då Mittuniversitetets humaniorainstitution låg i Härnösand var det inte heller långt mellan Eva Nymans och mitt arbetsrum. Huvudsyftet med min artikel är därmed självklart: den ska vara en gratulation till en högt värderad kollega – och en påminnelse från andra sidan om att livet efter pensionsavgången har sina särskilda fröjder. Pensionären hinner läsa och skriva – ja, rentav tänka, vilket åtminstone för min del var en helt ny upplevelse.

Men just för att pensionärlivet ser ut på det viset har min artikel också ett annat syfte. Som pensionär har jag till och med hunnit läsa igenom det höghastighetsskrivande jag själv utförde i springorna mellan undervisningspassen i Härnösand och insett att jag ofta skrev fortare än jag tänkte. Särskilt det jag skrivit om *literary transfer* och *personlig läsning* har ända sedan 1970-talet ropat efter litteraturteoretisk detaljskärpa. Det ska jag nu försöka rätta till genom allt pröva de två begreppen mot författaren Lars Ahlins och filosofen Michail Bachtins syn på läsarens roll i den process som gör språk till ordkonst.

Bakgrund

Literary transfer är en objektivt iakttagbar tolkningsfunktion som innebär att läsaren kopplar det lästa till sitt personliga liv. Funktionen har ofta beskrivits litterärt, exempelvis av Ivan Gontjarov i romanen Oblomov (1859). När kärleken mellan Oblomov och Olga trots alla tröghetshinder börjar ta sig, erfar Olga starka *literary transfer*-upplevelser:

Hon gick på franska teatern med sin tant som förr, men i varje pjäs som hon såg fanns det något som hade ett samband med hennes eget liv. Och i varje bok fann hon rader som talade samma språk som hennes egna känslor, det var som om författaren lyssnat till hennes hjärtas slag. (Gontjarov 1980 s. 260.)

Man behöver inte vara kär som Olga för att läsa på det sättet. Alla gör det. *Literary transfer* är en ursprunglig och allmänmänsklig tolkningsfunktion. Hermeneutiken har räknat med den sedan 1700-talet, men kallat den *subtilitas applicandi*, alltså prövandet av det sagda eller skrivna mot den egna livserfarenheten.

Det är nog ingen slump att *subtilitas applicandi* tillkom så sent som på 1700-talet (på pietistiskt initiativ). Klassisk hermeneutik hade från patristisk tid (100–450) och fram till dess bara räknat med *subtilitas intelligendi* och *subtilitas explicandi*, och något riktigt svängrum för en ny tro på varje enskild individs förmåga att bestämma betydelse och sanningsvärde i det som sägs och skrivs uppstod nog först på 1700-talet, när nedärvda makthierarkier ifrågasattes på allvar och i praktiken.

Applicandi-funktionens moderna potential framgår även av att den på 1900-talet lyftes in i hermeneutikens centrum av Hans-Georg Gadamer (Liu 1996 s. 128). 1973 kunde också en internationell studie av litteraturundervisning på skolenivå visa att uppmuntran av *literary transfer*, litteraturredaktikens term för *subtilitas applicandi*, ger särskilda förutsättningar för goda undervisningsresultat (Purves 1973).

År 1973 var jag gymnasielärare och hade själv sett hur *literary transfer* i praktiken främjar läslust och intresse för litteraturestetik. I min avhandling om den ryska skolans litteraturundervisning (Torell 1979) betonade jag därför funktionens betydelse. Långt senare genomförde jag och kollegor från Sverige, Ryssland och Finland en serie läsundersökningar för att se hur skolsystemen i våra länder utvecklade litterär läsförmåga. I projektrapporten kunde jag med schematisk tydlighet visa den didaktiska betydelsen av *literary transfer* (Torell 2002).

Termen *literary transfer* är delvis på grund av detta väl etablerad i Sverige, men används trots sitt internationella ursprung sällan i andra länder. (Utanför Sverige har den nog slagit bäst i Ryssland, tack vare vårt ovan nämnda samforskningsprojekt.) Funktionen som sådan har dock under andra benämningar lyfts fram av Louise Rosenblatt (i hennes begrepp »estetisk läsning») och Rita Felski (i »igenkännande»-begreppet).

Men *literary transfer*, eller vad man än kallar funktionen, har bemötts med stor skepsis och aktivt motstånd. *Literary transfer* öppnar ofrånkomligen för *personlig läsning*, vilket stör företrädare för den sorts textanalys som går ut på att »lägga textens pussel». Den *personliga läsningens* subjektiva

och utomestetiska pusselbitar anses inte tillhöra pusslet. Att marxism, feminism, cultural studies, postkolonialism och andra teoretiska perspektiv sedan länge har bankat in utomestetiska pusselbitar i textanalysen har varit lättare att acceptera, för de pusselbitarna har varit lika opersonliga, objektiva och därmed skenbart »vetenskapliga» som de odiskutabelt inomestetiska och odiskutabelt inomvetenskapliga (stil, berättarteknik etc.).

Motståndet mot *personlig läsning* är lätt att förklara, men ändå obegripligt starkt. Trots att Louise Rosenblatt under ett långt liv betraktades som en litteraturdidaktisk världsstjärna av första magnituden förblev hennes huvudtes om den *personliga läsningens* betydelse så allmänt oförstådd att hon ännu vid 89 års ålder kände sig tvungen att förklara den i ett stort föredrag (Rosenblatt 1993). Dess tes är att motståndet mot *personlig läsning* bygger på en konstlad dualism: *objektivt* och *personligt* ställs mot varandra i stället för att ses som de kompletterande krafter som hennes *transaktions*-idé förutsätter. Den går ju ut på att *estetisk läsning* är *personlig*, och att opersonlig avläsning av textens materiella estetik är *efferent* – ett slags läxläsning som lämnar minst halva jobbet ogjort.

Även i Sverige har *personlig läsning* mött motstånd (se t.ex. Bergenmar 2010, Agrell, Ekholm & Thorsson 2011, Bergenmar 2011, Torell 2011). Och som jag visat har Rosenblatt missförståtts även hos oss (Torell 2013). Men forskningen går framåt – och därmed förståelsen för Rosenblatt (se t.ex. Asplund 2010 och Nordberg 2015). Själva det faktum att *personlig läsning* debatteras är ett framsteg. Förhoppningsvis kan Ahlins och Bachtins syn på problematiken bidra till ytterligare förbättrad sikt på området.

Ahlins utomestetiska läsare

I en av våra vanligaste litteraturhistoriska handböcker har Ingemar Algulin sammanfattat Lars Ahlins litterära estetik på följande sätt:

Romanen blir ett instrument för en kommunikationsprocess med läsaren, språket den värld i vilken mänsklig gemenskap uppstår. Följden blir att realismens illusionseffekter måste brytas ned och att i stället språket självt måste bli romanens centrum, ett dialogforum mellan författaren och läsaren rörande de existentiella kärnfrågorna. (Olsson & Algulin 1991 s. 509 f.)

Beskrivningen är en träffsäker sammanfattning av Ahlins teoretiska syn på sitt författarskap. När han själv den 3 september 1960 på Biskops-Arnö presenterade sin estetik i föredraget »Romanläsaren som estetiskt problem», var det verkligen språket och dialogen mellan författare och läsare som stod i centrum. Men föredraget är lika svårbegripligt som Algulins presentation är lätt att förstå. Även den som i efterhand läser det publicerade manuskriptet

(Ahlin 1994, åberopas i detta avsnitt med sidsiffror inom parentes) kan gripas av medlidande med dem som var på plats 1960. Visst var det en stor ande som talade, men en ande av det obegripliga slaget. Sådana andar brukar tala i korta pythiagåtor, men Ahlin talade i timmar.

Här är syftet dessbättre inte att kartlägga föredragets idéinnehåll i dess helhet, bara att pröva om Ahlin tänker i *literary transfer*-banor, dvs. om han räknar med en läsare som skapar mening genom att gå i dialog med texten utifrån sin egen livserfarenhet. Det är också förklaringen till att jag inte refererar till Gunnar D. Hanssons avhandling *Nådens oordning* (1988), som också åberopar Bachtin för att profilera Ahlins estetik. Men där används han för att förklara krafter *inom textens* gränser (hur vertikalt står mot horisontellt i romanen *Fromma mord*). Här ställs Bachtins och Ahlins syn på läsarens rörelser *på gränsen* mot det reella livet mot varandra.

En helhetsaspekt på föredraget bör ändå slås fast redan från början: Ahlin ventilerar denna gång inte sin välkända ovilja mot »illusionsrealismen». Det är inte de läsare som älskar att åka rutschbana ut ur sina egna liv via »illusionsrealismens» starka intriger som rubriken syftar på. Det är i stället de bildade och estetiskt vältränade läsare som »känner sig hemma» i litteraturen som ses som problematiska – alltså förmodligen just den sort som snällt satt framför honom på Biskops-Arnö och försökte förstå vad han talade om.

Förhoppningsvis var professor Staffan Björck inte närvarande. Ahlin tar Björcks Romanens formvärld (1968) som utgångspunkt för en grov attack mot den litterära »hemkänsla» som Björck anses »ömma för» i sin »katalogbok». »Vad är nu det för en home-sweet-home-visa?» dundrar Ahlin och menar att den är farlig – en recensent som inte känner hemkänsla i en bok kan ju börja »yra om de enda naturliga berättarformerna» och »vädra ut sitt privatklimat så att den oinvidde kan få för sig att det är ett helt kulturklimat det är frågan om» (s. 129 f.).

Att Ahlin ser »hemkänslan» som ett så stort problem beror på att »kapabla och ytterst kapabla författare» enligt hans mening kännetecknas just av att de skapar nya berättarformer som inte tillgodoser, utan tvärtom utmanar »läsarpöbelns» och »estetfröknarnas» längtan efter hemkänsla. Estetfröknarna kan »vara ganska mäktiga män med skändarlust och ironins klösklåda i skrivarnaglarna», men de kan också presentera »en en-vogue-roman som en chokladkartong eller som en näpet förtantad kuddhund läsecirkelstanter till fröjd» (s. 142).

Formuleringarna retar förstås genusreflexerna på oss som ingår i dagens läsarpöbel, men här är en annan fråga mera akut: Vilken läsare är Ahlin egentligen ute efter, om de estetiskt medvetna läsarna föraktfullt avvisas som »estetfröknar»? På den frågan har föredraget ett överordnat svar: läsaren måste tillämpa »den historiska synpunkten eller läsningen», alltså vara

medveten om att världen är historisk och föränderlig. Renodlat estetiska läsare betar sig inte så. De läser »överhistoriskt» och »absolutistiskt» och »stavar fram» en och samma betydelse i texten, oberoende av tid, rum och läsare (s. 119). De kopierar texten, medan historiskt medvetna läsare »coopererar» med den.

Den sortens »cooperation» gillar inte esteterna, för de erkänner inte »att vi människor själva skapar vår kultur och att vi kämpar för kulturernas förverkligande». Ahlin tycks alltså proklamera den individuella läsarens företrädesrätt framför expertisens. Texten vänder sig direkt till läsaren med sin »gerundivprägel» och »präglingar av ett bör» – och »ingen annan än läsaren [...] avgör detta börs öde» (s. 120), för »konstverket» kan inte på egen hand skapa en »estetisk situation»; texten ska läsas på utomestetisk grund. Läsaren är »medskapare av de estetiska orterna», som »ingår i hans liv och i ingen annans» (s. 121; min kursiv).

Samtidigt ska läsaren ha »tillgång till en nyckel, ett lässtöd» och följa gerundivformernas snitslade bana genom texten. Han ska efteråt kunna »berätta om sina upplevelser; jag gjorde så och så, då hände det och det». Det liknar nästan en skolutflykt för elever på estetfröknarnas flickskoleinternat. Men så är det inte alls: nyckeln måste ha hämtats »i ett utomestetiskt sammanhang» (s. 121), eftersom läsaren »endast från en utomestetisk position kan utlösa gerundivfunktionens mekanismer» (s. 126). Kritiserar någon läsarens »lässtöd» för att de är »utomestetiska, då uttrycker han bara att han inte vet vad det är frågan om» (s. 128). Ahlin åberopar rentav Paul Valerys tanke om att renodlat estetisk läsning är döden för litteraturen: »Slutet på alla visor blir Sorbonne» (s. 129).

Men han räknar också upp en rad traditionellt estetiska »lässtöd»: »klassiska, barocka, romantiska, realistiska, expressionistiska, abstrakta». Dem måste vi »träna på», annars samarbetar vi dåligt »med de estetiska texterna» (s. 128). Läsningen ska alltså även stå på »inomestetisk» grund.

Vad blir kontentan av detta? Kritiken riktar sig uppenbart mot *ensidigt inomestetisk* läsning. Men betyder det att Ahlin pläderar för *personlig läsning*, *literary transfer* och den starka medvetenhet om gränsen mellan textvärlden som därmed följer?

Så är det dessvärre inte. Ahlin förnekar tvärtom explicit personlighetens betydelse. Om en författare råkar vara född på en plats där ingen författare satt sin fot saknar betydelse, hävdar han (s. 139) – fast han själv vunnit sin ställning genom att extremt verklighetsnära gestalta ett privatöde som skyddslöst barn i ett socialt spänningsfält i äkta Sundsvallsmiljö, där få kulturföreträdare hade satt sin fot. Föredragets själva huvudidé kan sägas vara att läsningens utomestetiska fästen *inte* får höra hemma i en privatvärld (s. 145)!

De »utomestetiska orter» eller »fästen» som är *bara läsarens och ingen annans* måste enligt Ahlin sökas i de »språkarter, vi måste läsa [...] i rollen som kulturvaror» (s. 125). Vi är indragna i språket och kulturen – »Språk görs av språk», varje »skrivart» får sin »skrivbarhet» via »skrivstöd som har hämtats från en annan skrivart» (s. 114) – och i detta språk- och kulturmyller finns alltså de utomestetiska orter som är »läsarens och ingen annans».

Men den tanken är svår att tänka. Varje språkart har ju sin estetik, som skapas av alla som brukar den och kan alltså varken vara principiellt utomestetisk eller bara läsarens och ingen annans! Ändå tänker sig Ahlin att läsaren skulle ha sin egenart där. »Privatvärlden» utesluts helt. Det enda öppningsbara fönster som skulle kunna släppa in det reella livets friska luft i estetiken ska hållas stängt.

Tanken går dessutom dåligt ihop med »den historiska synpunkten». Utan den personliga aspektens subjektivitet blir Ahlins estetiska resonemang objektivt och därmed »överhistoriskt» och »absolutistiskt». Det kan bara fungera principiellt, som instruktion för kapabla och ytterst kapabla författare, som rör sig hit och dit i språk-, litteratur- och kulturmyllet för att »komma utöver epigoneri» (s. 130). De läser »sitt bibliotek, sitt Louvre», upptäcker tvivelaktigheter, tillkortakommanden, approximationer, närmevärden, sumpade chanser, skuggor, tomheter och uppfinnar på så vis nya »storformer» (s. 140). Och om läsaren inte förstår svarar den kapable författaren: »för mig var allting meningsbärande, jag upplevde romanen som en helhet, och jag menar att sådana här romaner måste skrivas» (s. 141).

Ahlins fraser om att »läsviljans anrop» står mot »skrivberedskapens *cantus firmus*» (s. 133) är dialogiska bara på ytan. Någon *literary transfer*-estetik drömmer han inte om. Den reella läsaren har inget att säga. Ahlin vill komponera läsarens stämma själv. Så gör han sig oberoende av läsaren som länk ut i den »historiska föränderligheten».

Det straffade sig förstås. Även bland Ahlins mest entusiastiska förespråkare har de flesta gjort uttalanden som uttrycker fundamental skepsis inför hans formspråk. Det framgår av Läs mig som läser er, en samling texter om Ahlin som Christer Ekholm gav ut 2009. Där finns t.ex. ett föredrag om Ahlin som Gunnar Brandell höll på Geijersgården i Ransäter 1956, alltså bara fyra år före Ahlins eget Biskops-Arnö-framträdande. Brandell, som finner Ahlins författarskap »utomordentligt intressant», ser också flera av Ahlins romaner som tillgjorda, konstiga och besynnerliga (Brandell 2009 s. 61).

Erik Lindegren associerar i sin recension av Min död är min till historien om hur D. H. Lawrence bemöttes av sin första förlagsredaktör: Er roman har alla fel som en roman kan ha – men ni är banne mig genial (Lindegren 2009 s. 17). I Karl Vennbergs recension av romanen Om sägs Ahlin rent tekniskt sett ha prövat nya, här och var onekligen diskutabla vägar (Vennberg 2009

s. 24). I Gunnel Vallquists recension av Fromma mord heter det »Resultatet har blivit svårtillgängligt, bisarrt» (Vallquist 2009 s. 32).

I själva verket hade så många ifrågasatt Ahlins storformer redan 1960, att hans föredrag nog kan ses mer som en upphetsad motattack än som en genomtänkt romanestetik. Men i den attacken hade han en trogen vapendragare. Konstkritikern Ulf Linde publicerade sin essä Det Ahlinska alternativet nästan samtidigt med Ahlins föredrag. Essän ska enligt Linde göra upp med två teorier på väg att ruttna. Den första är organismtanken, att konstverket får sitt värde genom att det fungerar som en organism, att alla dess element kan förklaras utifrån varandra. Den andra ruttnande teorin är föreställningen att »naturen» eller »verkligheten» är en referens som »kräver en viss konstnärlig form» och avgör om verket är »sant».

Linde låter och tänker som Ahlin. Men han är tydligare och mer konkret. Han anför ett exempel ur Gilla gång, där skolvaktmästaren Lage Julin på ett för Ahlin så typiskt sätt sitter på krogen Runans Övre och tänker på vad konst är:

man ser hela tiden det klara vattnet, dess egna element, men inneslutet däri märker man tecknen för dunkla begynnelse, broddar av liv, sammangaddningar av fruktbarheter, klumpar av rom höljda av mjölke. (Linde 2009 s. 89.)

Linde tolkar detta så att Ahlin »räknar med att de 'broddar av liv' som omvärver orden skall slå ut i värmen från läsarens känsla och medvetande, hans erfarenhet». Ur romanen Om hämtar han ett likartat exempel. Där talar Ahlin i klarspråk om för läsaren att »de här meningarna inte är avsedda att ge illusion av 'organiskt liv'. De är avsedda att pulsera i de blodkärl av associationer som du som är läsare får». I Om väcker också den återkommande frasen »Bengt som är jag som är du» Lindes entusiasm: »Direktare kunde han inte insistera på sin prosas 'identifikatoriska' karaktär» (Linde 2009 s. 90).

Det låter nästan som en perfekt beskrivning av *literary transfer*-estetik, men är i realiteten något helt annat. Broddarna av liv är ju egentligen bakterier och trojanska hästar: läsaren infekteras för att bete sig som författaren vill i stället för att inbjudas till egen, medveten *transfer*-läsning. Inga *transfer*-läsare behöver uppmanas att identifiera sig och associera. De prövar ändå textens livsbilder mot egna erfarenheter, känner igen sig, tolkar och tar ställning, som man gör när man läser *personligt*. Och så läser vi alla. Vi är alla *literary transfer*-läsare.

Det tänkte Ahlin inte på. Han tänkte bara på hur den kapable författaren skriver – inte på hur den unika människan läser. På det tänkte däremot Michail Bachtin.

Michail Bachtin: ordkonst och *personlig läsning*

Michail Bachtins romanestetik ska här diskuteras utifrån hans artikel Innehållets, materialets och formens problem i det litterära konstverket. Den skrevs 1924 men publicerades först 1975, Bachtins dödsår. En svensk översättning kom långt senare (Bachtin 1991; återopas i detta avsnitt med sidsiffror inom parentes). 1960 kan Ahlin inte ha känt till Bachtin, som just det året återupptäcktes i Sovjetunionen av fyra litteraturstudenter. (Dessa fyra har med tiden fått nästan mytisk status, men jag har personligen kunnat konstatera deras verklighetsvärde genom att gå på kurs hos en av dem och höra en annan hålla konferensföreläsning.)

Ahlins Biskops-Arnö-föreläsning och Bachtins artikel är tillkomna under helt olikartade förhållanden och tidpunkter. De är dessutom artskilda: Bachtin presenterar en systematisk helhetsetetik, som beaktar *det estetiskas egenart i den mänskliga kulturens helhet* och alltså ser litteraturen i ett kulturetiskt helhetsperspektiv (s. 199 f.), medan Ahlins föreläsning som vi sett skulle kunna beskrivas som ett akut estetiskt vredesutbrott.

Även Ahlins resonemang har i och för sig en viss estetisk bredd. Han refererar till andra konstarter – men blandar därvid konsekvent ihop konstestetik med konstsociologi. Han menar exempelvis att de som upprördes när Duchamp ställde ut en flaskborste i en konsthall hade förmåtts »betrakta industriföremålet som ett konstverk» (Ahlin 1994 s. 131). Det är förstås fel. Hade de trott att flaskborsten var konst, hade de inte blivit upprörda. De heta känslorna berodde på att de visste att flaskborsten inte var konst och befann sig på fel plats. Och de hade utan tvekan rätt: »konstvärdet» hos *objets trouvés* ligger ju just i att de *inte är konst* men visas på konstens scen och därmed exponerar konstlivets konventioner. Så får de sitt budskap: »Tro inte att allt är konst som ställs ut i konsthallar!»

Objets trouvés har ju i och för sig också en annan mening: de påminner oss om alla de bruksföremål (urinoarer, flaskborstar etc), som vår syn reflexmässigt registrerar utan att vi ägnar dem en tanke. När de flyttas in i konsthallar blir de synliga – och vi blir seende. Att återskänka oss de delar av livet som ligger i medvetandeskugga var ju en av 1900-talsmodernismens stora ambitioner. Men även den funktionen kräver medvetande om att de utställda föremålen *inte* är konst.

För Bachtinister (och för alla människor med *applicandi-* och *transfer-*reflexerna i behåll) är just gränsen mellan konst och icke-konst absolut avgörande. Enligt Bachtin saknar kulturens område »inre territorium» och »är helt och hållet beläget på gränser» (s. 213). *Objet trouvé*-»konsten», däremot, upphäver gränserna genom att ta bort konsten. Därmed rycks grunden för konstestetiken undan. Den blir konstsociologi.

Enligt Bachtin är det just gränserna till det reella livet som specificerar konsten – liksom alla enskilda språkarter. Den »gnoseologiska språkarten» (den faktakommunicerande) förhåller sig till livet direkt, opersonligt, objektivt, medan det artspecifika för »ordkonsten» är att den på ett *personligt* sätt separerar konstverket från det reella livet och skapar en »estetisk ort» (för att travestera Ahlin), varifrån »kunskapsvärlden» och livet kan betraktas. *Formen* rycker liksom loss konstverket ur livet – och »individualiserar, totaliserar, isolerar och fullbordar» *innehållet* (s. 218 f.). Själv skulle jag gärna förenkla tanken och säga att verket isoleras från världen genom att upphöjas till fiktion, men så uttrycker sig inte Bachtin. Han säger att det är formen som håller ihop verket som »ett utsnitt ur varats enhetliga öppna händelse» (s. 241). Men hur tanken än formuleras är det *verkets relation till det reella livet* som är avgörande.

I linje med detta ser Bachtin »igenkännandet» som oskiljbart förenat med »det konstnärliga skapandet». Betydelser från livet utanför textens gränser genomsyrar »varje ord, varje fras»:

Om inte *detta allt genomsyrande igenkännande finnes*, skulle det estetiska objektet, dvs. det som skapas och förnimms konstnärligt, förlora alla sina samband med erfarenheten – med både den teoretiska och den praktiska. (S. 223 f.)

Igenkännandet öppnar för *personlig läsning*. I konstens form »*finner jag mig själv*», både som skapare och betraktande medskapare (alltså läsare), säger Bachtin. »Författaren-skaparen är ett konstitutivt moment i den konstnärliga formen», och läsaren ser det litterära verket inte bara som »den andres utsaga» att objektivt begripa sig på, utan förvandlar det till sin »egen utsaga om den andre». Konstens form blir »min aktiva värdemässiga relation till innehållet». I den gnoseologiska formen, däremot, »förnimmer jag varken mig själv eller min skapande aktivitet» (s. 239 f.). Kort sagt: det *personliga* är enligt Bachtin konstens själva grundkraft, det som gör den till konst och inte till läxa.

Glömmer litteraturen att upprätthålla gränsen mellan konst och gnoseologisk framställning, riskerar ordkonsten att bli traktat. Bachtin exemplifierar problemet med »Ivan Karamazovs rent filosofiska förståelse av betydelsen av barnens lidande, om det oacceptabla i Guds värld», som ju blir långa utläggningar och kunde ha blivit gnoseologiska »prosaismer» om de inte hade haft »rent karakteriologiska funktioner» (s. 224). Men det har de: Ivans »traktater» är ett personkarakäriserande grepp bland andra i romanen.

Hos Lars Ahlin, däremot, är det gott om icke karakteriologiska »prosaismer», ända från Tåbbs diskussioner med Staffan Hyrell till det skamlöst

skrymmande filosoferandet i *Din livsfrukt* (1987). Allt detta har plågat även mycket välvilliga Ahlin-läsare. Ahlins välgörare David Palm påpekar problemet redan när han recenserar Tåbb med manifestet 1943 (Palm 2009 s. 13): »Boken har sina svagheter. Där finns sidor med filosofiskt resonerande, som dels tröttrar läsaren i onödan, dels bryter sönder romanen.» Lars Andersson är i princip lyrisk inför *Din livsfrukt*, men finner den också »obegripligt långgrandig ibland» (Andersson 1998 s. 232) – säkert på grund av »prosaismerna». När Göran Palm i recensionen av Bark och löv kallar Ahlin »en monologmänniska som talar särskilt varmt för dialogen» (Palm 2009 s. 105), menar nog även han att Ahlin tar ordet ur munnen på sina romanfigurer och talar själv vid sidan om personkaraktäriseringen. Redan i Biskops-Arnö-föredraget berodde nog en hel del av vreden mot Staffan Björck på att Staffan Hyrell (som så plågsamt prosaistiskt diskuterar livsfrågor med Tåbb) kallas en »tes i kavaj» i *Romanens formvärld* – och till råga på allt Stefan i stället för Staffan (Björck 1968 s. 27).

Ahlin tyckte, som vi sett, att en »ytterst kapabel författare» inte behöver »ömman för läsaren» och erbjuda »hemkänsla» och igenkänningsmöjligheter. Men för Bachtin är ingen dialog möjlig utan igenkänning. Utan den kan läsarna inte ta med sig sitt *personliga* liv när de kliver in i texten och gör den till konst från läsarhållet. Och det är just sina *personliga* liv författaren och läsaren måste ha med sig in i texten, inte färdiga filosofiska, estetiska, politiska eller på annat sätt teoretiska och principiella föreställningar om livet. Av sådant stoff åstadkoms på sin höjd »en enkel illustration av författarens sociala teori» (Bachtin 2000 s. 188).

Estetik för individ, estetik för offentlighet

Lika uttryckligt som Ahlin förnekar den litterära estetikens personliga dimension, lika uttryckligt betonas den av Bachtin. Han menar att »författaren-skaparens individualitet har en särskild karaktär, som också ingår i det estetiska objektet» (s. 208), och som därmed får karaktär av författarens »rent personliga etisk-biografiska erfarenhet» (s. 221). Och även läsaren gör som vi sett verket till *sin egen* (alltså *personliga*) utsaga om författaren *som personlighet*.

Så ser en *literary transfer*-estetik ut. Dess riktningsspilar går fram och tillbaka från författarindivid till läsarindivid, och båda befinner sig i sina verkligheter utanför texten. Ahlins »kapabla eller mycket kapabla författare» letar sina läsare i språkarter och kulturformer där det inte finns något privatliv utan bara opersonligt medvetande om »storformernas» och det estetiska modets växlingar. För att se en författares värde måste läsaren kunna avgöra hur »ny» han är i förhållande till gamla storformer och litterära konventioner.

Så menade nog aldrig Ahlin, men så resonerade han på Biskops-Arnö.

I Bachtins personliga perspektiv, däremot, är varje författare – liksom varje läsare – ny och värdefull i sin egenskap av unik individ. De behöver bara vara sig själva. Däri ligger deras värde. Men att vara sig själv är å andra sidan det svåraste av allt. Alla språkarter lockar automatiskt till opersonlighet. Litterära genrer skriver och läser sig själva med färdiga schabloner – utan att vare sig författare eller läsare behöver närvara *personligen*. »Illusionsrealismen», som Ahlin tyckte så illa om, är tydligt schablonstyrd, men den »svåra» litteraturens ambition att vara svår är i princip minst lika personlig och konventionell. Bara ytterst sällan lyckas någon författare hantera de offentliga språkarterna på ett personligt sätt och vända sig till de individer som varje offentlighet ytterst består av. De få som lyckas med det blir klassiker och läses *personligt* och med starka *literary transfer*-upplevelser, generation efter generation.

Även Ahlin läses förstås i praktiken *personligt* när han är som bäst, det vill säga när han inte skriver som en kulturfunktionär för »ett helt kulturklimat», utan som unik individ för unika individer i medvetande om att det i ordkonsten alltid är ett »privatklimat det är frågan om».

Litteratur

- Agrell, Beata, Ekholm, Christer & Thorson, Staffan, 2011: Estetisk textanalys och personlig tillämpning – två sidor av samma process. I: Tidskrift för litteraturvetenskap 2011:1. S. 85–87.
- Ahlin, Lars, 1994: Romanläsaren som estetiskt problem. I: Ahlin, Lars: Estetiska essayer. Variationer och konsekvens. Stockholm. S. 113–146.
- Andersson, Lars, 2009: »Ditt liv sjunger som mitt epos sjunger». Om Lars Ahlin igen. [Artikeln ursprungligen publicerad 1998.] I: Ekholm 2009. S. 229–242.
- Asplund, Stig-Börje, 2010: Läsning som identitetsskapande handling. Gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojars litteratursamtal. Karlstad.
- Bachtin, Michail, 1991: Innehållets, materialets och formens problem i det litterära konstverket. I: Bachtin, Michail: Det dialogiska ordet. Översättning Johan Öberg. Gråbo. S. 198–251.
- Bachtin, Michail, 2000: Författaren och hjälten. Översättning Kajsa Öberg Lindsten. Gråbo.
- Bergenmar, Jenny, 2010: Läsningens disciplinering. Om litteratursyn och litteraturundervisning. I: Tidskrift för litteraturvetenskap 2010:3–4. S. 17–26.
- Bergenmar, Jenny, 2011: Replik på repliken. I: Tidskrift för litteraturvetenskap 2011:1. S. 88.
- Björck, Staffan, 1968: Romanens formvärld. [Första upplagan 1953.] Stockholm.
- Brandell, Gunnar, 2009: Föredrag om Lars Ahlin. [Skriftspråksanpassad ljudtranskription av ett föredrag som Brandell höll 1956.] I: Ekholm 2009. S. 61–82.
- Ekholm 2009 = Läs mig som läser er. Texter om Lars Ahlin 1943–2009. Red. Christer Ekholm. Gråbo.
- Gontjarov, Ivan, 1980: Oblomov. [Utkom första gången 1859.] Översättning Hjalmar Dahl. Stockholm.

- Hansson, Gunnar D., 1988: Nådens ordning. Studier i Lars Ahlins roman *Fromma mord*. Stockholm.
- Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland. Härnösand. Red. Örjan Torell. Institutionen för humaniora vid Mitthögskolan i Härnösand. 2002. Härnösand.
- Linde, Ulf, 2009: Det Ahlinska alternativet. [Artikeln ursprungligen publicerad 1963.] I: Ekholm 2009. S. 83–104.
- Lindegren, Erik Lars, 2009: Ahlins nya roman. [Artikeln ursprungligen publicerad 1945.] I: Ekholm 2009. S. 17–21.
- Liu, Haoming, 1996: Subtilitas applicandi as self-knowledge. A critique of the concept of application in Hans-Georg Gadamer's *Truth and method*. I: *The journal of speculative philosophy*, New Series 10:2. S. 128–147. Elektroniskt tillgängligt under adressen: https://www.jstor.org/stable/25670180?seq=1#page_scan_tab_contents
- Läs mig som läser er. Texter om Lars Ahlin 1943–2009. Red. Christer Ekholm. 2009. Gråbo.
- Nordberg, Olle, 2015: Endast avkoppling från uppkoppling? Svenska tonåringars attityder till fiktionslitteratur. I: *Litteraturen på undantag? Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige*. Red. Torsten Pettersson. Göteborg–Stockholm. S. 181–207.
- Olsson, Bernt & Algulin, Ingemar, 1991: *Litteraturens historia i Sverige*. Stockholm.
- Palm, David, 2009: Tåbb med Manifestet. [Artikeln ursprungligen publicerad 1943.] I: Ekholm 2009. S. 13–15.
- Palm, Göran, 2009: Jämlikhet i konflikt. [Artikeln ursprungligen publicerad 1961.] I: Ekholm 2009. S. 105–116.
- Purves, Alan C., 1973: *Literature education in ten countries*. New York.
- Rosenblatt, Louise, 1993: The transactional theory: Against dualisms. I: *College English* 55:4. S. 377–386. Även tillgängligt på nätet: http://www.jstor.org/stable/378648?seq=1#page_scan_tab_contents
- Torell, Örjan, 1979: *Litteraturen som karaktärsdanare. En presentation av sovjetisk litteraturpedagogik*. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 7.) Uppsala.
- Torell, Örjan, 2011: Personlig läsning »inom ramen för litteraturundervisningen». I: *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2011:2. S. 81–85.
- Torell, Örjan, 2013: Carl Larsson läser Anna Maria Lenngren utan *literary transfer*. Om *litterär kompetens och personlig läsning*. I: *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2013:3–4. S. 135–145.
- Vallquist, Gunnel, 2009: Himmelsk Eros. [Artikeln ursprungligen publicerad 1952.] I: Ekholm 2009. S. 29–32.
- Vennberg, Karl, 2009: Den förlorade fadern. [Artikeln ursprungligen publicerad 1946.] I: Ekholm 2009. S. 23–27.